DOI: 10.19195/0137-1150.171.11

Data przesłania artykułu: 28.09.2018

Data akceptacji artykułu: 10.03.2019

ANGELINA PANČEVSKA

Makedonska akademija na naukite i umetnostite

Двојната определеност во македонскиот јазик

0. Определеноста во македонскиот јазик е категорија којашто се манифестира на неколку начини. Главен и основен начин е преку членската морфема која, разбирливо, стои во постпозиција. Оваа членска морфема води потекло од показните заменки, кои исто така можат да вршат функција на определеност и, најчесто, во македонскиот се во препозиција во однос на синтагмата што ја определуваат. Сп. човекот ~ овој човек. Ова се т.н. лексички показатели на определеноста или референцијата, термин кој го употребува Тополињска¹, но во текстот ќе го употребуваме терминот определеност, „Како лексички показатели на референција функционираат личните и показните заменки, исто и таканаречените неопределени заменки, во одредени контексти и главните броеви. По дефиниција идентификувани се референтите на примарно употребените сопствени имиња. Сите лексички показатели на референција имаат и една граматичка, синтаксичка одлика – сите тие по дефиниција се сместуваат на почетокот на именската синтагма [...] Во некои јазици референцијалната карактеристика на именската синтагма е граматикализирана и на морфолошко ниво со членските морфеми како показатели”². Определеноста во македонскиот јазик е доста обработувана тема. Овде ќе обрнеме внимание на еден специфичен вид определеност, која ја нарекуваме двојна определеност, а Петар Хр. Илиевски³ пак ја нарекува хипердетерминираност. Се работи за случаи кога именската синтагма освен тоа што има членска морфема, придружувана е и од показна замена (тој

¹ Z. Topolińska, *Polski ~ Makedonski, Gramatička konfrontacija 8, Razvitok na gramatičките категории*, Makedonska akademija na naukite i umetnostite, Skopje 2008.

² *Ibidem*, s. 182.

³ Hr. P. Ilievski, *Balkanološki lingvistički studii so poseben osvrt kon istoriskiот razvoj na makedonskiот јазик*, Institut za makedonski јазик „Krstе Misirkov”, Skopje 1988.

човекот). И овој вид определеност донекаде е обработуван, но ќе се обидеме да фрлиме светлина на оваа проблематика од друг агол.

1. За ваквиот вид на изразување определеност Илиевски⁴ вели дека е незамисливо за европските јазици во кои има развиено член, но за балканските тоа е редовна појава, која има корени уште во класично грчкиот. Тој уште вели: „Моделот е грчки, но тој не можел да се пренесе механички, ако за тоа немало основа и во јазикот што го примал”⁵. Овој тип на определеност, пред сè, наоѓа поткрепа во усниот израз, т.е. во говорениот стандард, имајќи ја предвид неговата функција. Тој, главно, се одликува со одредена доза на емфатичност. Ова е воедно и една од мотивациите, барем во македонскиот, за употребата на двојната определеност. Оваа мотивација, може да се каже дека послужила за восприемање на моделот на изразување на двојната определеност.

Во продолжение ќе ја разгледаме употребата на т.н. хипердетерминираност во различни видови текст – во дијалектите, во говорениот стандард и во книжевните текстови, т.е. пишаниот стандард, со цел да се види фреквенцијата, како и мотивацијата за нејзината употреба.

1.1. Прво ќе ја разгледаме употребата на двојната определеност во дијалектите. Разгледувајќи го корпусот, примерите може да се поделат во две групи во однос на начинот на кој се изразува двојната определеност.

1.1.а. Во едната група ги сместуваме оние во кои определуваната именка се јавува како допрецизирање покрај претходно употребената показна замена. Показната замена во тој случај е со анафорска функција, но говорителот смета, најверојатно, дека не е доволно јасен во искажувањето, па ја вметнува и именката, која на некој начин функционира како апозиција. Сп.:

Тој, измекароф, зел една-пен’ушка, влегует во-одаата кај-што-седеле гостите, видел оти-биле фитилиите од-свеката загаснати, ... (Порече, Требовле)

Ко-дошол дома, дедото зел едно-стапче и почнал да-го удират по-мешето, а тој, мачорот, почнал да-повраќат глуфци и целата соба им-се-напѓлнела со-глуфци. (Пожарани)

И таа, женава, му-велит на-мажкоф: ... (Јабланица)

1.1.б. Другата група примери, кои се воедно и побројни во однос на првата, следуваат во продолжение:

Бил некој зенгил чоек. Имал едно дете. Ама тој зенгиниот беше на царски леп, ... (Пустец)

Тој мажко бил ловач много и лош теку се-чини. (Костур)

И тој сирачето што-не-било њоњо не-сакала да-го-чува и си-мислила како да-го-уништи. (Добровница)

...попадие, попадие, излезе, земи-и таа лисицата на-чардако, ќе-ти-напраам палто». (Радовиш)

⁴ *Ibidem*.

⁵ Hr. P. Ilievski, *Balkanološki lingvistički studii so poseben osvrt kon istoriskiot razvoj na makedonskiot jazik*, Institut za makedonski jazik „Krstе Misirkov”, Skopje 1988, s. 136.

Дошло време да-тругисфат лозја и они му-рекле на-та помалечката итарва, на-таа нивестата. (Ракита)

Како што може да се забележи од корпусот примери, не само од приложените, оваа појава е распространета на целата говорна територија на македонскиот јазик.

2. Во продолжение ќе ја разгледаме употребата на овој вид определеност во литературните текстови. За таа цел беа експерпирани текстови од 106 литературни дела на македонски јазик од различни периоди, посовремени и постари. Со разгледување на корпусот се добива впечаток дека и во овој вид текстови често се употребуваат именски синтагми двојно определени. Со најголема фреквенција се синтагмите во кои покрај показната заменка стои определбата самиот, сп. во продолжение:

...оти и тој самиот знаел... (Коле Чашуле, Вејка на ветрот)

Тој самиот знае... (Блаже Конески, Лозје)

Но, таа болна точка која тој самиот најмногу ја чувствуваше беше најневината... (Слободан Мицковиќ, Александар и смртта)

И тој самиот престана да зборува за својата чудна желба молкома да се вози, ... (Митко Маџунков, Кон другата земја)

Во продолжение следуваат примери и од другиот вид употреба на овој вид определеност во литературните текстови. Кај нив може да се забележи дека во најголем број случаи се јавуваат кога станува збор за директен говор:

„Тој Полјакот во Кливелан, расправаше“ продолжи Филип Сакатиот, „дека луѓето знаат и не знаат зошто живеат. ... (Методија Фотев, Големите скитачи)

„Сум чул, за тој вашиот цар Самоил, вистина ли Византиецот му ја ослепел војската и му ја пратил таква пред тронот?“ (Оливера Николовска, Вежби за Ибн Пајко)

...си зедевме за право да го прашаме дали навистина мисли дека тој новодојдениот се вика Спиридон, како што тоа го мисли печуркарот? (Ермис Лафазановски, Егзотична кантата)

3. Ваков тип примери, разбирливо, најмногу се среќаваат во разговорниот стандард. Сп.:

Го видов **тој човекот** како стои на дрво...

Е, тој човекот ни помагал за другава работа.

Да, тој добриот што не сакав да го повредам не само да не е така добар како што се правеше...

Таа девојката во спотот на ДНК за глупото песниче Авион, која е? Дали е охриѓанка?

Другар, јас живеам во близина на Маџари и за таа куката имам исто слушнато такви некои работи, ...

Да не бев јас немаше да излезеш од **тоа селото** од коешто те извадив.

Врти по тоа гратчето, од две три кафани, ни една не е кафана Кинто.

Голем дел од примерите имаат и одредена доза на емфатичност. Токму удвојувањето на маркерите за определеност внесува таква дополнителна информација, покрај основната – референцијата. Сп.:

И станав, ме исчека да отидам до кујна да се напијам вода, а тој паметниот ете ти го на компјутерот...

А инаку да прашам кој е тој мангунот шо ќе ги запалел сите цркви...

...цело време пробував да полетам ама не можев, и кога ме стигна тоа суштеството почувствував голем страв и баш кога сакав да се предадам полетав.

Освен удвојувањето на вистинскиот член, со ваква функција, емфатична, се удвојуваат и другите постпозитивни морфеми (нарекувани членски). Ние овде за вистински член го сметаме само тој изведен од -т- коренската основа, а останатите две се класични показни заменки во постпозиција. Сп. во продолжение:

Пак овој човеков, ќе ми го збрлави паметот.

Што е финтава со ова времево, све у 6 саат играме у сабота...

Леле овие комиициве сè чудо измислуваат некои работи за тебе што ни ти сама не знаеш дека постојат.

...заради оној глупавион пропуштив пола епизода од Цеврие...

Само гледајте да бидете дијаметрално различни од онаа „прекраснана“ Снупи храна.

Ги направив пред недела дена, ама до тогаш на глава ми се качи оној мојон.

На оваа тема има пишувано и Фридман⁶ и тој заклучува дека „маркираноста на двојно определување оди во две насоки, и двете се врзани со експресивност. Првата насока оди кон омаловажувања па дури и навредливост, а втората оди кон експресивно нагласување на самото определување. И со тоа дека проксималните форми преовладуваат во двете насоки можеме да предложиме дека експресивната субјективност заменува блискост како главно значење на тие форми”⁷. Заменките употребени во ваква позиција може да се каже дека функционираат како препозитивни партикули за емфаза.

4. Показните заменки, во препозиција и во постпозиција, се показатели на прагматичката категорија определеност „која ни дозволува да ги сместиме во простор и да ја утврдиме просторната референција на учесниците во настаните”⁸. Во препозиција таа функција ја вршат на лексичко ниво – како лексички показатели, а во постпозиција на морфолошко – како т.н. членски морфеми. Но, појавата за која станува збор во овој текст, т.н. двојна определеност, во која тие се употребуваат заедно, е сè почесто застапена, најмногу во разговорниот стандард (усна варијанта на стандардот), но не само таму.

Иницијалниот импулс за оваа појава во македонскиот јазик како што беше спомнато погоре, е од соседниот грчки јазик, но како што наведува

⁶ V. Friedman, *Edna stilsko osobenost vo makedonskiot govoren jazik vo XXI vek: dvojno opredeluvanje vo takanarečenite Bombi od 2015 g.*, [v:] Zbornik vo čest na prof. d-r Radmila Ugrinova-Skalovska po povod devedesetгодишninata od raѓaњeto, Filološki fakultet „Blaže Koneski”, Skopje 2016.

⁷ Ibidem, s. 292–293.

⁸ Z. Topolińska, *Polski ~ Makedonski, Gramatička konfrontacija 8, Razvitok na gramatičките kategorii*, Makedonska akademija na naukite i umetnostite, Skopje 2008, s. 181.

и самиот Илиевски, јазикот кој прифаќа некоја нова појава мора да има и соодветна подлога за тоа. Сметаме дека првичната побуда за ваквата употреба во македонскиот јазик е допрецизирањето во исказот, односно тоа се случите кога показната замена се употребува анафорски, а потоа се додава и именката како дополнително, апозитивно. Долгата орална традиција во македонскиот јазик, т.е. доцната стандардизација на некој начин придонела говорителот да има потреба за лично убедување во вердостојноста на исказот, за да биде убедлив авторот на текстот повторува, со цел да биде еднозначно разбран. Покрај ова, двојната употреба на маркери за определеност многу често внесува емотивна обоеност во исказот, говорителот го изразува својот емотивен став кон изнесената содржина во текстот. Овие два модела на употреба на двојната определеност и плус тенденцијата кон аналитизам во македонскиот јазик придонеле за позачестена употреба на ваквиот вид определеност. Фактот дека ваквиот тип на определеност се користи и во нормално искажување, кога нема потреба од некакво нагласување на референтот, кога нема внесување на емпатичност, укажува на тоа дека станува природен начин на изразување определеност. Би можело да се каже дека станува збор за одредена аналитизација на членот, при која маркерите одат во препозиција. Слична појава се регистрира кај губењето на морфолошките падежни показатели, на пример, во македонскиот јазик. Морфолошките постпозитивни показатели се губат, а се добиваат нови показатели кои одат во препозиција (предлози, на) и стануваат маркери на одредената категорија – го видов човекот, му реков на човекот.

References

- Friedman V., *Edna stiliska osobenost vo makedonskiot govoren jazik vo XXI vek: dvojno opredeluvanje vo takanarečenite Bombi od 2015 g.*, [v:] *Zbornik vo čest na prof. d-r Radmila Ugrinova-Skalovska po povod devedesetгодишninata od raѓaneto*, Filološki fakultet „Blaže Koneski”, Skopje 2016.
- Ilievski Hr. P., *Balkanološki lingvistički studii so poseben osvrt kon istoriskiот razvoj na makedonskiот jazik*, Institut za makedonski jazik „Krstе Misirkov”, Skopje 1988.
- Topolińska Z., *Polски ~ Makedonski, Gramatička konfrontacija 8, Razvitok na gramatičkите kategorii*, Makedonska akademija na naukите i umetnostite, Skopje 2008.

Double definiteness in Macedonian

Summary

The subject of interest is the so-called double definiteness in the Macedonian language. These are cases where the noun phrase, besides the article, which is a marker of definiteness, is complemented with a demonstrative pronoun in a preposition. This phenomenon is not new in the Macedonian language but occurs more commonly especially in the spoken standard. The author attempts

to understand the origin of this phenomenon as well as its distribution in the modern language. The conclusion is that a new type of article may be created, an analytical one.

Keywords: definiteness, Macedonian language, hyper determination, article, pronouns

Podwójna określoność w języku macedońskim

Streszczenie

Przedmiotem analizy jest tak zwana podwójna określoność w języku macedońskim. Są to przypadki, w których nominalna fraza, oprócz morfemu rodzajnikowego, będącego wykładnikiem określoności, jest uzupełniona zaimkiem wskazującym w prepozycji. Zjawisko to nie jest nowe w języku macedońskim, ostatnio spotyka się je częściej, zwłaszcza w standardzie mówionym. Autor tekstu stara się wyjaśnić pochodzenie tego zjawiska, a także jego dystrybucję we współczesnym języku macedońskim. Analiza materiału prowadzi do wniosku, że być może powstaje nowy typ rodzajnika analitycznego.

Słowa kluczowe: określoność, język macedoński, hyper determinacja, rodzajnik, zaimki